

A.L. Huxley

Konec civilizace: aneb Přečrpný nový svět

Pan Foster zůstal v dekantačním sále. Ř.L.P. a studenti vstoupili do nejbližší zdviže a vyjeli do pátého patra.

DĚTSKÉ VÝCHOVNY - NEOPAVLOVSKÉ PREDESTINAČNÍ SÁLY, oznamoval nápis.

Ředitel otevřel dveře. Ocitli se ve velké holé místnosti, velmi jasné a slunné. Celou jižní stěnu tvořilo jediné okno. Šest sester v předepsané uniformě - v kabátcích a kalhotách z bílého viskóзовého plátna a s vlasy asepticky ukrytými pod bílými čepci - právě stavělo do dlouhé řady na podlaze vázy s růžemi. Velké vázy plné květů. Tisíce plátků doširoka rozvitych a hedvábně hladkých jako tvářičky nesčetných andlíků, nikoli však jen samých růžově arijských, ale i zářivě žlutých mongolských a mexických a také mrtvičnatě rudých od přílišného troubení do nebeských pozounů, a ještě jiných, mrtvolně bledých, zsinálých jako hřbitovní mramor.

Když Ř.L.P. vstoupil, sestry ztuhly v pozor.

„Rozestavte knihy!“ poručil krátce.

Sestry mlčky poslechy. Mezi vázy s růžemi rozestavily knihy - řadu dětských knížek kvartového formátu, každá lákavě rozevřená u pestrého obrázku zvířete, ryby nebo ptáka.

„Teď přivezte děti!“

Sestry vyběhly ze sálu a za chvíli se vrátily. Každá před sebou tlačila jakýsi vysoký servírovací vozík, jeho čtyři drátěné příhrádky naložené osmiměsíčními dětmi. Jedno bylo jako druhé (zřejmě skupina Bokanovského) a všechny (protože patřily k deltám) oblečené v khaki.

„Posaďte je na podlahu!“

Děti byly vyloženy.

„A teď je otočte tak, aby viděly na květiny a knihy!“

Jakmile je sestry otočily, děti okamžitě ztichly a začaly lézt k těm slukům svítivých barev a k těm skvrnám, tak veselým a zářivým na bílých stránkách. Slunce na okamžik zašlo, ale když se děti přiblížily, vyšlo opět z mraků. Růže vzplály, jakoby vzníceny prudce probuzenou vášní. Zdálo se, že svítící stránky knih dostaly zvláštní, nový význam. Z řad batolících se děti zazněly slabé výkřiky vzrušení, radostné žvatlání a švitoření.

Ředitel si mnul ruce. „Výborně!“ říkal. „Skoro jako na objednávku!“

Nejčipernější batolata byla již u cíle. Nesmělé ručky se vztáhly, dotkly se růží, zalitých slunečním světlem, uchopily je a začaly othrávat, muchlaly kolorované stránky knížek. Ředitel čekal, až se všechny děti utěšeně zaměstnaly. „A teď dejte pozor!“ řekl a dal zvednutou rukou znamení.

Vrchní sestra, která stála na druhém konci sálu u rozvodné desky, stiskla páčku.

Rozlehla se mohutná exploze. Pronikavé a nepřestávající vytí sirén. Zběsilé ječení poplašných zvonků.

Děti sebou polekaně trhly a obličejíčky se jim znetvořily hrůzou.

„A teď,“ křičel ředitel, protože rámus byl ohlušující, „jim budeme lekci vtoukat mírným elektrickým šokem.“

Znovu pokynul a vrchní sestra stiskla druhou páčku. Vřískot dětí se naráz změnil. Z těch křečovitých a pronikavých skřeků teď zaznívalo zoufalství, ba téměř šilenství. Tělíčka se obracela a napínala a jejich údy se křečovitě pohybovaly, jako kdyby jimi škubaly neviditelné dráty.

„Pouštíme do toho pásu v podlaze elektrický proud,“ křičel ředitel na vysvětlenou. „To už stačí,“ pokynul sestře.

Exploze ustaly, zvonění zmlklo, vytí sirény tón po tónu odumíralo, až úplně zaniklo. Cukající se dětská tělíčka se uvolnila z křečí, až přešlo v obyčejný ustrašený brekot.

„Zkuste to znovu s květinami a knihami!“

Sestry poslechy. Avšak jakmile se růže jen nepatrně přiblížily, jakmile děti jen zahlédly pestré kočičky, kokrhající kohoutky nebo bečící černá jehňátka, už s hrůzou couvaly a jejich pláč se okamžitě změnil opět ve zděšený řev.

„Všimněte si toho, pánové,“ pravil ředitel triumfálně, „dobře si toho všimněte!“

Knihy a rámus, květiny a elektrické rány - tyto dvojice představ se už v dětské mysli smísily a po dvousetnásobném opakování takovýto nebo jiných podobných lekcí jsou již neodlučitelné. Co člověk spojil, to příroda nemůže rozloučit.

„A tak rostou, jak říkají psychologové s ‚instinktivní‘ nenávisť ke knihám a květinám. Podmíněné reflexy, které se nedají změnit. Na celý život jsou ty děti obrněny proti knihám a botanice.“ Ředitel se obrátil k sestřím: „Zase je odvezte!“

Děti v khaki, stále ještě řvoucí, byly znovu naloženy na vozíky a odvezeny. Zbyl po nich pach kyselého mléka a velmi vítané ticho.

Jeden student zvedl ruku. Prý dobře chápe, že není možno nechat nižší kasty, aby marnily nad knihami čas, který patří komunitě, když je tu kromě toho nebezpečí, že by mohly číst něco, co by třeba mohlo nežádoucím způsobem pozměnit některý z reflexů, k nimž byly vychovávány, ale přece jen... zkrátka nemůže pochopit tu věc s květinami. Proč si dávat tolik práce, abychom psychologicky vzali deltám možnost těšit se z květin?

Ř.L.P. to trpělivě vysvětlil. To, že pouhý pohled na růži vyvolává u dětí křik, má své závažné ekonomicko-politické důvody. Není to tak dlouho (asi sto let nebo tak nějak), co byli gamy, delty a dokonce i epsiloni predestinováni k tomu, aby milovali květiny, květiny zvlášť a přírodu vůbec. Účelem toho bylo naočkovat jim sklon chodit při každé možné příležitosti do přírody, a tak je přimět k tomu, aby používali dopravních prostředků.

„A používali jich?“ zeptal se student.

„Ano, a vydatně,“ odpověděl Ř.L.P., „ale nic jiného.“

Petklíče a krajina, zdůrazňoval, mají jednu velkou chybu: jsou zadarmo. Láska k přírodě nezaměstná žádnou továrnu. Proto bylo rozhodnuto, že se láska k přírodě odstraní, alespoň u nižších kast; že se odstraní láska k přírodě, nikoli však sklon používat dopravních prostředků. Bylo totiž přirozeně nezbytné, aby jezdili do přírody i nadále, přestože se jim protiví. Problémem bylo, jak najít ekonomicky pádnější důvod pro používání dopravních prostředků, než jakým bylo pouhé zalíbení v petklíčcích a krajíně. Ten důvod byl promptně nalezen.

„Predestinujeme masy k odporu vůči přírodě,“ uzavřel ředitel, „avšak zároveň je uzpůsobíme tak, aby našly zalíbení ve všech sportech v přírodě.“

Na konci sálu byl ve stěně reproduktor. Ředitel k němu popošel a stiskl knoflík.

„...nosí zelené šaty,“ pronášel tichý, ale neobyčejně jasný hlas právě uprostřed věty, „a delty nosí khaki. Ne, nechci si hrát s deltami. A epsiloni jsou ještě horší. Jsou nejhlupejší ze všech a neumějí ani číst ani psát. Kromě toho se oblékají černě a to je ohavná barva. Jsem velice rád, že jsem beta!“

Následovala přestávka. Potom začal hlas znova.

„Alfa-děti nosí šedé šaty. Pracují mnohem více než my, protože jsou nesmírně chytré. Jsem opravdu velice rád, že jsem beta, protože nemusím tolik pracovat! A kromě toho, my bety jsme něco mnohem lepšího než gamy a delty. Gamy jsou hloupé. Všechny nosí zelené šaty a delty nosí khaki. Ne, nechci si hrát s deltami. A epsiloni jsou ještě horší. Jsou nejhlupejší ze všech...“

Ředitel opět zmáčkl knoflík. Hlas ztichl. Jenom jeho ševlelicí stín mumlal dále pod osmdesátí polštářky.

„Opakuje se jim to čtyřicetkrát až padesátkrát, než se vzbudí, a potom zase ve čtvrté a v sobotu. Vždy třikrát týdně stovacetkrát, po třicet měsíců. Potom přijde lekce pro pokročilé.“

Růže a elektrické šoky, khaki delt a pach asafetidy - v nerozlučném spojení. Ještě než se dítě naučí mluvit. Avšak predestinace beze slov je hrubá a sumární; není s to navodit žádné jemnější rozlišování ani vstřípit složitější pravidla chování. K tomu je zapotřebí slov, ovšem slov uvědomovaných. Krátce, hypnopédie.

„Hypnopédie je nejsilnější prostředek pro vštípení morálky a poctu komunity, jaký kdy existoval.“

Studenti si to poznamenali do sešitků. Přímo z úst velkého zvířete.

Ředitel stiskl ještě jednou knoflík.

„...protože jsou nesmírně chytré,“ říkal neúnavně tichý, vmlouvavý hlas. „Jsem opravdu rád, že jsem beta, protože...“

Nikoliv jako kapky vody, třebaže voda dokáže vyhloubit do lík i do nejtvrdší žuly, nýbrž spíše jako kapky vody tekutého pečutního vosku, kapky, které přilnou a vytvoří krustu, spojí se se vším, nač padnou, až je tu skalisko z jediné šarlatové hmoty.

„Až konečně mysl dítěte je celá z takového našeptávání a až souhrn těchto našeptávání je myslí dítěte. A nejen dítěte, ale také dospělého člověka - po celý jeho život. Mysl, která soudí, dychtí, rozhoduje se - mysl vytvořená z těchto našeptávání. A všechna našeptávání jsou naše našeptávání!“ Ředitel to málem triumfálně vykřikoval. „Státní našeptávání!“ A uhořel do nejbližšího stolu.

Dějiny jsou humbuk. Dějiny," opakoval pomalu, „jsou humbuk.“

Mávl rukou. Vypadalo to, jako by neviditelnou peroutkou smetal prach, a tím prachem byla Harappa, byl Ur v zemi chaldejské; pár pavučin, jimiž byly Théby a Babilón a Knossos a Mykény. Šup, šup, šup, a kde je Odysseus a Job, kde je Jupiter a Gótama a Ježíš! Šup, šup - a zmizelo smetiště antické špíny, zvané Athény a Řím, Jeruzalém a Říše Středu. Šup - a prázdné bylo místo, kde kdysi kvetla Itálie. Šup - katedrály, šup, šup - král Lear a Pascalovy Myšlenky. Šup - pašije. Šup - rekvie. Šup - symfonie. Šup, šup,....

„Jdeš dnes večer do pocitového kina, Henry?“ ptal se představitel asistent. „To, co dávají v Alhambře, je prý prima. Milostná scéna na medvědí kůži. Prostě báječné, říkají lidi. Člověk cítí každý jednotlivý medvědí chlup. Úžasné pocitové efekty.“

„A proto jste se neučili historii,“ pravil vrchní inspektor. „Ale teď je okamžik, kdy...“

Ř.L.P. na něj vrhl nervózní pohled. Šuškal se o zakázaných starých knihách, ukrytých v trezoru v pracovně vrchního inspektora: o biblích, svazcích veršů - Ford ví, o čem všem ještě.

Děj románu se odehrává v roce 2540 v Londýně. Mimo civilizaci vyrůstá John (Divoch) se svou matkou Lindou.

Někdy Linda po několik dní vůbec nevstala. Ležela v posteli a byla smutná. Nebo jindy zase pila tu vodu, co nosil Popé, moc se směla a pak usnula. Někdy byla nemocná. Často ho zapomínala umýt a k jídlu nebylo nic jiného než studené kukuřičné placky. Vzpomínal si, jak křičela a křičela, když poprvé našla v jeho vlasech ona malá zvířátka.

Nejkrásnější to bylo, když vypravovala o druhém světě. „A tam se opravdu létá, kdykoli někdo chce?“

„Kdykoliv chceš.“ Vypravovala mu o rozkošné hudbě, která vychází z jakési skříňky, o všech těch pěkných hrách, které se tam hrají, o lahůdkách, které můžete jíst a pít, a o světle, které se rozsvítí, když stisknete malý knoflík ve zdi, a o obrazech, které můžete nejen vidět, ale i slyšet a cítit a čichat, a o jiné skříňce, která vytváří libé vůně, a o růžových, zelených, modrých a stříbrných domech, vysokých jako hory, a o lidech, kteří jsou šťastní, nikdo není smutný nebo zlostný a každý patří každému, a o skříňkách, v nichž můžete vidět a slyšet, co se děje na druhém konci světa, a o děťátkách v pěkných čistých lahvičkách - všechno tak čisté, žádný zápach, žádná špína - a lidé nejsou nikdy osamělí, žijí pěkně pohromadě a jsou tak veselí a šťastní jako za letních tanečních slavností zde v Malpaisu, ne, jsou mnohem šťastnější - šťastní, které trvá stále a stále... Naslouchal jí celé hodiny. A někdy, když on i ostatní děti byli již unaveni hrou, vyprávěl jim některý stařec z puebla v té druhé řeči o velkém Přeměniteli světa, o dlouhém boji mezi Pravou rukou a Levou rukou, mezi Vlhkem a Souší; o Avonavilonovi, který v noci svou myšlenkou stvořil velkou mlhu a pak z mlhy stvořil celý svět, o Matce Zemi a Otci Vesmíru; o Ahaiyutovi a Marsailemovi, blíženících představujících válku a náhodu; o Ježíši a Pookongovi; o Marii a Etsanatelehi, ženě, která je vždy znovu mladá, o Černém kameni z Laguny a o Velkém orlu a Panně Marii Akomské. Podivné zkazky, tím podivuhodnější, že byly vyprávěny v jiné řeči, které dobře nerozuměl. Když pak doma ležel v posteli, přemýšlel o nebi a o Londýně, o Panně Marii Akomské, o nesčetných řadách děťátek v čistých lahvičkách, o Ježíšově letu do nebe, o Lindině letu, o velkém řediteli světových línů, o Avonavilonovi...

K Lindě chodilo mnoho mužů. Hoši si na něj začali ukazovat prstem. Ve své cizí řeči říkali, že Linda je špatná, a nadávali jí jmény, kterým nerozuměl, ale o nichž věděl, že jsou ošklivá. Jednou o ní zpívali písničku, vždy znovu a znovu. Házeli po nich kamením. Opláceli mu to. Ostrý kámen mu rozřízl tvář. Krev nechtěla přestat téci; zalila ho celého.

Linda ho učila číst. Kouskem dřevěného uhlí nakreslila na stěnu sedící zvíře, dítě v lahvi... Připsala slova. KOČKA MÁ PĚKNÁ OČKA. DĚČKO MÁ V LAHVI VŠECKO. Učil se rychle a snadno. Když uměl přečíst všechna slova, která Linda napsala na stěnu, otevřela velkou dřevěnou truhlu a z pod legračních červených kalhot, jež nikdy nenosila, vytáhla tenkou knížku. „Až budeš větší,“ pravila, „můžeš si to přečíst.“ Nyní byl tedy dost velký. Pocítil pýchu. „Bohužel tě to asi nebude moc bavit,“ řekla. „Ale je to to jediné, co mám.“ Pozdychla si. „Kdybys jen mohl vidět ty krásné čtecí stroje, kterých jsme používali v Londýně!“ Pustil se do čtení. *Chemická a bakteriologická predestinace embrya. Praktické pokyny pro beta-labrantky v líných embryích.* Stálo ho to čtvrt hodinu, než si přečetl pouhý titul. Praštil knihou o zem. „Hnusná, hnusná kniha!“ A dal se do pláče.

Jednoho dne (John později odhadoval, že to musilo být brzy po jeho dvacátých narozeninách) přišel domů a našel v ložnici na podlaže knihu, kterou dosud nikdy neviděl. Byla to tlustá kniha a vypadala velmi stará. Vazbu ohlodaly myši; některé listy byly volné a pomačkané. Sebral ji a zahleděl se na titulní list. Jmenovala se Sebrané spisy Williama Shakespeara.

Linda ležela v posteli a srkala ze šálku ten hrozný páchnoucí meskal. „To přinesl Popé,“ pravila. Mluvila nezřetelným, hrubým hlasem, jako by to byl hlas cizího člověka. „Leželo to v jedné truhle v Antelope Kiva. Prý tam byl už několik set let. Bude to asi pravda, protože jsem se do toho podívala, a zdá se, že to bude pro tebe dost dobré, aby ses pocvičil ve čtení.“ Spolkla poslední doušek, postavila šálek na podlahu vedle postele, obrátila se na druhou stranu, jednou nebo dvakrát škytla a usnula.

Otevřel nazdařbůh knihu,

„A tak žít
ve ztuhlém potu zprzněného lože
a v hnilobě se pářit, cukrovat
a laskat se na hnusném pelechu...“

Ta podivná slova se valila jeho myslí; duněla jako hřmění hromu, jako bubny při letních tancích - kdyby bubny mohly mluvit;

John se dostává do „civilizace“

„Čtou také Shakespeara?“ zeptal se divoch, když cestou do biochemických laboratoří měli školní knihovnu.

„Ale kdepak,“ pravila ředitelka a zarděla se.

„Naše knihovna,“ pravil dr. Gaffney, „obsahuje jen příručky. Když naši mladí lidé potřebují rozptýlení, mohou je dostat v pocitových kinech. Nepodporujeme u nich žádné záliby v samotářských zábavách.“

„Umění, věda - zdá se, že jste zaplatil hodně vysokou cenu za své štěstí,“ pravil divoch, když zůstali sami. „Nebo to bylo ještě něco?“

„Nu, přirozeně i náboženství,“ odpověděl inspektor. „Před Devítiletou válkou existovalo něco, čemu se říkávalo Bůh. Ale já jsem zapomněl, vždyť vy patříte o Bohu všechno znáte.“

„Nu ano...“ Divoch zaváhal. Rád by byl vyprávěl něco o samotě, o noci, o mese v bledém měsíčním svitu, o propasti, o ponoření do temnoty stínů, o smrti. Byl by rád mluvil, ale nedostávalo se mu slov. Nenalézal je ani v Shakespearovi.

Inspektor přešel na druhou stranu místnosti a odemklal teď velký trezor, zapuštěný do zdi mezi regály knih. Těžké dveře se otevřely. Přebral něco uvnitř a přitom vykládal: „To je téma, které mě vždy velmi zajímalo.“ Potom vytáhl tlustý černý svazek. „Tohle, například, jste jistě nikdy nečetl?“

Divoch vzal svazek. „*Bibli svatá, obsahující Starý a Nový zákon*,“ četl nahlas z titulního listu.

„Ani tohle.“ Byla to malá knížka s utrženými deskami.

„*O následování Krista*.“

„Ani tohle.“ A podal mu další svazek.

„*O druzích náboženské zkušenosti*. Napsal William James.“

„Mám toho tady ještě haldy,“ pokračoval Mustafa Mond a znovu si sedl. „Celou sbírku těch starých pornografií. Boha v trezoru a Forda v regálech.“ Ukázal se smíchem na svou veřejně přiznanou knihovnu - na regály knih, na police plné mikrofilmů a svitků se zvukovými záznamy.

„Ale když víte o Bohu, proč jim o něm nepovíte?“ ptal se divoch rozhořčeně. „Proč jim ty knihy o Bohu nedáte?“

„Ze stejného důvodu, proč jim nedáváme Othella. Jsou staré. Jsou o Bohu, jaký byl před stovkami let. Nikoliv o dnešním Bohu.“

„Ale Bůh se nemění.“

„Zato lidé se mění.“